

TIDSLINJEN

Ugens tema:

DEN SORTE DØD

*Hvad gjorde Europas mest
smitsomme sygdom så dødelig?*

En fortælling fra reformationens vugge:

HISTORIEN OM HADERSLEV

Romerriget:

FRA BLODIGE KAMPE TIL IKONISK RUIN

*Colosseum står som symbolet
på Romerrigets storhed og fald.*

I DENNE UDGAVE

<i>Guldfundet der formede Danmark</i>	4
<i>Haderslev byhistorie</i>	6
<i>Dansepesten</i>	10
<i>Den Sorte Død</i>	12
<i>Wojtek.....</i>	20
<i>Colosseum i Rom.....</i>	22
<i>I næste udgave</i>	26

Vidste du

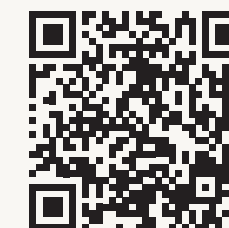
Den store brand i London i 1666 varede i fire dage og lagde over 13.000 huse, næsten 90 kirker og store dele af byens centrum i ruiner? Officielt blev kun seks mennesker registreret som døde, men historikere mener i dag, at det reelle dødstal var langt højere — blandt andet fordi mange fattige borgere og børn aldrig blev talt med i de officielle optegnelser. Branden førte også til, at man indførte nye regler for byplanlægning og byggeri, der skulle forhindre lignende katastrofer i fremtiden.

Reklamespot:

Vardemuseerne

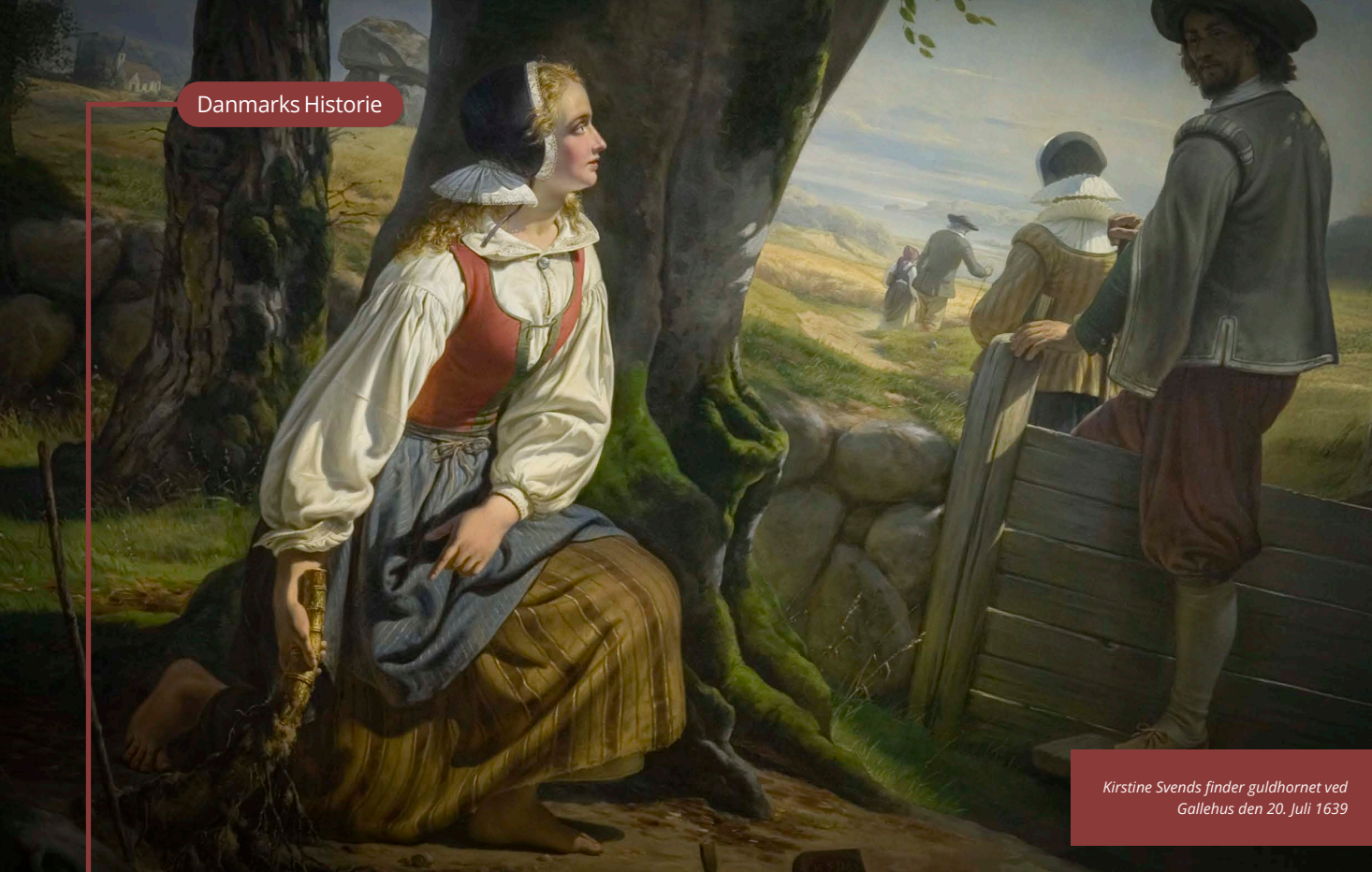
KOM OG SE KANONER OG ARTILLERI I VARDE

I Panser og artillermuseet kan du slippe din indre nörd løs og komme helt tæt på de spændende kampvogne og kanoner – og de bedste historier. Se Danmarks største samling af militære panserkøretøjer og gå på opdagelse i kanonernes udvikling fra Middelalderen til Den kolde krig. På aktivitetsdage rulles nogle af kampvognene ud, og du kan få lov at se dem indefra.

Læs mere her

vardemuseerne.dk

Kirstine Svends finder guldhornet ved Gallehus den 20. juli 1639

Guldfundet der formede Danmark

I 1600- og 1700-tallet gjorde to almindelige mennesker et bemærkelsesværdigt fund nær landsbyen Gallehus i Sønderjylland. De legendariske guldhorn kom til at symbolisere Danmarks stolte fortid og påvirker stadig vores kulturelle forståelse den dag i dag.

Af Karin Søndergaard

I Danmarks historie har guld altid haft en særlig betydning. Ikke blot som en værdifuld ressource, men som et symbol på magt, rigdom og religiøs betydning. Ét af de mest spektakulære fund i dansk historie er Guldhornene fra Gallehus – et fund, der ikke alene ændrede forståelsen af landets oldtid, men også blev en del af Danmarks kulturelle identitet.

Fundet af Guldhornene

Guldhornene blev fundet i 1639 og 1734 nær landsbyen Gallehus i Sønderjylland. Det første horn blev opdaget af en bondepige ved navn Kirsten Svendsdatter, der stødte på det, mens hun gravede i jorden. Næsten et århundrede senere blev det andet horn fundet af en anden lokal beboer, denne gang en mand ved navn Erik Lassen. Hornene var fremstillet af næsten rent guld og prydet med detaljerede billeder, der afbildede dyr, mytologiske væsener

og geometriske mønstre. Denne rige dekoration afslørede en avanceret håndværkstradition og en dyb religiøs symbolik, som forskere mener kan have været forbundet med den nordiske mytologi.

En kulturel skat

Guldhornene blev hurtigt anerkendt som en national skat og blev udstillet i København. De blev et symbol på Danmarks rige fortid og inspirerede den danske digter Adam Oehlenschläger til at skrive sit berømte digt "Guldhornene" i 1802. Dette digt cementerede hornenes plads i dansk kultur og identitet.

Den tragiske tyveri

I 1802 blev de originale guldhorn stjålet af guldsmeden Niels Heidenreich, som smeltede dem om for at skaffe penge. Selvom Heidenreich blev fanget og dømt for sin forbrydelse, var skaden uoprettelig. De originale horn var tabt for altid. Som en konsekvens

blev der senere skabt kopier baseret på detaljerede beskrivelser og tegninger, som nu kan ses på Nationalmuseet i København. Disse kopier fortsætter med at minde os om hornenes betydning og den rige historie, de repræsenterer.

Guldets symbolik og betydning

Guldhornene fra Gallehus er mere end blot smukke genstande. De repræsenterer en æra af dansk historie, hvor kunst, religion og magt var tæt forbundet. Deres opdagelse, tyveri og efterfølgende rekonstruktion er en historie om, hvordan kulturarv kan forme en nations identitet, og hvordan symboler fra fortiden kan leve videre i nutiden.

I dag er Guldhornene et af de mest ikoniske symboler på dansk historie, en påmindelse om de kulturskatte, der kan gemme sig under vores fødder, og om hvordan fortiden fortsat kan forme vores forståelse af os selv som nation.

HADERSLEV BYHISTORIE

Af: Erik Felber

Haderslev, beliggende i det sydøstlige Jylland, er en af Danmarks ældste og mest historisk rige byer. Dens historie kan spores helt tilbage til middelalderen, og gennem århundreder har byen været et vigtigt centrum for handel, religion, kultur og militær aktivitet. Denne artikel vil dykke ned i Haderslevs historie fra dens spæde begyndelse til nutidens moderne byliv.

Middelalderen og grundlæggelsen

Haderslev opstod omkring år 1100 som en handelsplads langs Haderslev Fjord, et strategisk og naturligt beskyttet sted, der gjorde det ideelt for både søhandel og lokal trafik.

Byens navn nævnes første gang i historiske kilder i 1228 som "Hadersleff", hvilket vidner om dens tidlige betydning i det danske landskab. I løbet af det 12. og 13. århundrede voksede Haderslev støt, og dens funktion som handelsknudepunkt tiltrak både købmænd, håndværkere og religiøse institutioner.

Byens centrale beliggenhed i Sønderjylland muliggjorde en hurtig udveksling af varer, hvilket øgede velstanden og førte til en tidlig urbanisering. Tidligt i byens historie blev der etableret en kongelig borg,

Haderslevhus, som lå strategisk ved fjorden. Borgen fungerede ikke blot som bolig for adelige og kongelige embedsmænd, men også som et centrum for retspleje og administration. Dens tilstedeværelse cementerede Haderslevs rolle som regionalt magtcentrum, og tilstedeværelsen af både verdslige og kirkelige institutioner i byen skabte et komplekst magtspil mellem konge, kirke og lokale stormænd.

I 1292 fik Haderslev sine købstadsprivilegier, hvilket var en milepæl i byens udvikling. Disse privilegier gav Haderslev formel status som handelsby med ret til at afholde markeder, opkræve afgifter og selv administrere visse former for lov og orden.

Det skabte grobund for økonomisk vækst, byplanlægning og udbygning af infrastrukturen, herunder havn, torve og veje. Byens voksende indflydelse afspejledes i det kirkelige byggeri, særligt opførelsen af Haderslev Domkirke (Vor Frue Kirke), som påbegyndtes i midten af 1200-tallet.

Domkirken blev ikke blot et religiøst centrum, men også et symbol på byens voksende rigdom og indflydelse. Opførelsen strakte sig over flere århundreder og blev afsluttet i det 15. århundrede. Med sin gotiske arkitektur og rige udsmykning

blev domkirken et åndeligt og kulturelt samlingspunkt for hele regionen. Den står stadig i dag som et monumentalt symbol på Haderslevs middelalderlige storhed og den betydning, byen havde opnået i løbet af denne formative periode. Byens udvikling i middelalderen lagde fundamentet for de senere historiske begivenheder, der kom til at præge Haderslevs rolle i både dansk og regional sammenhæng.

Haderslev Domkirke ligger godt klemt inde midt i byen. Højt knejsende over byens tage skaber den dermed en karakteristisk profil.

Renæssance og reformation

Haderslev spillede en afgørende rolle i udbredelsen af reformationen i Danmark og blev et religiøst og intellektuelt centrum i denne skelsættende periode. I 1525 introducerede hertug Christian, der senere blev kong Christian III, de lutherske idéer i Haderslev ved hjælp af de berømte Haderslevartikler.

Disse artikler blev grundlaget for en ny kirkeordning og havde afgørende betydning for, hvordan den danske folkekirke senere blev organiseret. Haderslev var dermed på forkant med reformatoriske strømninger, før de officielt blev implementeret i hele landet i 1536. Byen var ikke blot et åndeligt midtpunkt, men blev også et sted, hvor nye ideer om uddannelse, tro og samfund tog form.

Under Christian III's styre blev Haderslev et centrum for politisk magt og religiøs fornyelse. Haderslevhus, byens centrale borg, blev udbygget og udviklet til et administrativt og militært kraftcenter. Herfra styrede Christian store dele af hertugdømmet, og borgen blev et symbol på den nye tid, hvor konge og kirke stod stærkt sammen. Byens betydning voksede betragteligt, og den blev et samlingspunkt for teologer, embedsmænd og håndværkere, der

arbejdede for at omsætte reformationens idealer til praksis. Skoler og undervisning fik også et løft i denne periode, hvor fokus på læsefærdigheder og Bibelens rolle i hverdagen blev centralt.

Samtidig blev Haderslev et kulturelt centrum i regionen. Nye ideer om arkitektur og kunst bredte sig, og byen tog del i den bredere europæiske renæssance med en særlig sønderjysk karakter. Humanistiske tanker begyndte at spille en rolle, og byens borgere blev mere bevidste om deres rolle i samfundet. Det var en tid, hvor Haderslevs identitet blev formet på ny – med både religiøse, politiske og kulturelle dimensioner.

Krige og konflikter

Byens strategiske placering tæt på grænsen mellem Danmark og de tysktalende områder i syd gjorde den til et naturligt mål under tidens mange militære konflikter.

Under Trediveårskrigen (1618–1648), der rasede i store dele af Europa, blev Haderslev udsat for både plyndringer og militær besættelse. De gentagne invasioner og overgreb svækkede byens økonomi og skabte utryghed blandt befolkningen. Svenskekrigene i slutningen af 1600-tallet betød yderligere prøvelser for

Haderslev. Byen blev endnu en gang inddraget i storpolitiske kampe og led under de mange troppebevægelser, rekvireringer og plyndringer. Hver gang krævede det omfattende genopbygning og økonomisk genrejsning, hvilket dog vidner om byens modstandsdygtighed og evne til at overleve selv de mest turbulente perioder. Den Anden Slesvigske Krig i 1864 blev en af de mest skelsættende begivenheder i Haderslevs nyere historie. Byen blev voldsomt bombarderet og indtaget af preussiske tropper, hvilket førte til et dramatisk skift i magtbalancen.

Farvelagt radering fra 1823 af Søren L. Lange. Vor Frue Kirke, den senere domkirke, troner højt over byen.

Efter krigen blev Haderslev indlemmet i det preussiske rige, og en ny tid med tysk administration begyndte. Det medførte en periode med spændinger og kulturel dualitet, hvor danske og tyske identiteter ofte stod i modsætning til hinanden. Alligevel formåede Haderslevs borgere i vid udstrækning at bevare deres danske kultur og traditioner, hvilket kom til at spille en afgørende rolle for byens fremtidige genforening med Danmark.

Genforeningen i 1920

Efter 56 år under tysk herredømme blev Haderslev i 1920 genforenet med Danmark efter en folkeafstemning, hvor byens indbyggere stemte klart for dansk tilhørsforhold. Genforeningen blev fejret stort og er stadig en vigtig del af byens identitet. Genforeningsfestlighederne i 1920 er fortsat en markant historisk begivenhed, som byen mindes med.

Moderne tid og kulturarv

I efterkrigstiden har Haderslev gennemgået betydelig udvikling. Industrialiseringen i det 20. århundrede skabte nye økonomiske muligheder, og byen voksede støt. Trods modernisering har Haderslev bevaret sin historiske charme gennem nøje

bevaring af bygninger og arkitektur. Byens historie lever videre i den velbevarede gamle bymidte med brostensbelagte gader, smukke gamle bygninger og historiske monumenter.

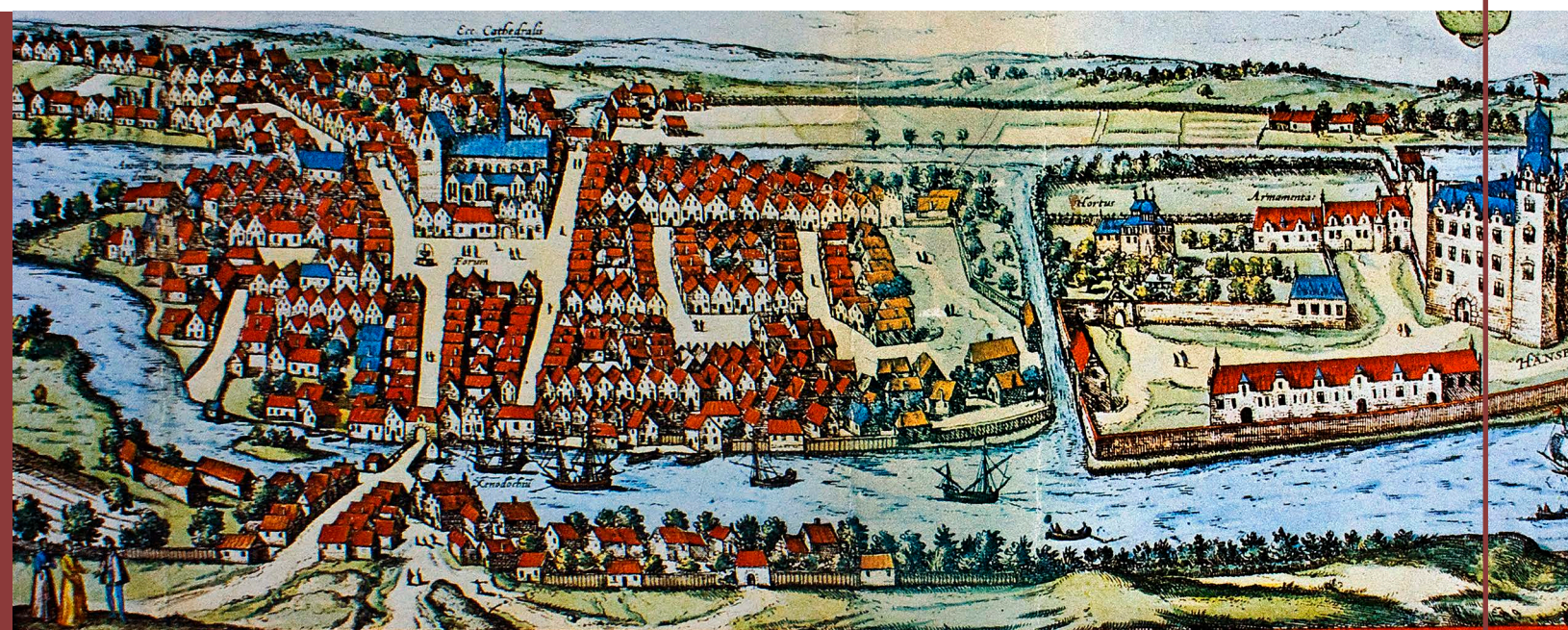
Haderslev Museum og Ehlers Samlingen fortæller detaljeret om byens fortid og kulturelle arv, og den årlige markering af genforeningen tiltrækker besøgende fra hele landet.

Genforeningen med Christian 10.s ridt over den tidligere grænse. Maleri af Alfred V. Jensen

Fakta om Haderslev

- **Beliggenhed:** Sydøstlige Jylland, ved Haderslev Fjord
- **Indbyggertal:** Ca. 22.000 (2024)
- **Grundlagt:** Omtalt første gang i 1228 som "Hadersleff"
- **Købstadsprivilegier:** Tildelt i 1292
- **Historiske vartegn:** Haderslev Domkirke (Vor Frue Kirke), Haderslevhus (tidligere kongelig borg)
- **Reformationens vugge:** Christian III indførte lutherske tanker her i 1525
- **Tysk herredømme:** 1864–1920, genforenet med Danmark efter folkeafstemning
- **Kultur:** Kløften Festival, StreetDome, Haderslev Museum, Ehlers Samlingen

KORT FORTALT

Den fatale vals

DANSEPESTEN

I juli 1518 begyndte en kvinde – ofte omtalt som Frau Troffea – at danse vildt ude på gaden. Hun dansede i dagevis, tilsyneladende ubuden, uden pause. Snart sluttede flere snese sig til hende, og antallet steg til så mange som 50–400 personer, som dansede uden hvile i uger, indtil de faldt af udmattelse. Nogle kollapsede af udmattelse, hjertestop eller slagtilfælde, og flere rapporter nævner op til 15 dødsfald om dagen – skønt det præcise antal aldrig er bekræftet i samtidige kilder. Årsagen bag hændelsen blev aldrig fundet, men moderne teorier omfatter mass psykologisk sygdom, ergot-forgiftning, religiøst hysterisk adfærd og kombinationer af stress, sult og overtro.

Fakta	Indhold
Årstal:	1518
Sted:	Strasbourg (dengang en del af Det Tysk-romerske Rige, i dag Frankrig)
Antal ramte:	Ca. 50–400 personer
Varighed:	Omkring 1–2 måneder
Formodede årsager:	Massehysteri, svampeforgiftning, religiøs ekstase (ingen konsensus)
Konsekvenser:	Flere døde af udmattelse, hjerteanfald eller slagtilfælde
Dokumenteret af:	Samtidige læger og præster, bl.a. Paracelsus

DEN SORTE DØD

Den Sorte Død rystede Europa i 1300-tallet og udslattede millioner. Bag dødstallene gemmer sig en historie om frygt, forandring og fornyelse. Læs hvordan pesten ikke kun knuste liv, men også lagde fundamentet for et nyt Europa i en tid, hvor verden blev forvandlet for altid.

EUROPAS STORE KATASTROFE

Af: Søren Skott

Den Sorte Død, som hærgede Europa mellem 1347 og 1351, regnes for en af de mest ødelæggende pandemier nogensinde. Sygdommen, forårsaget af bakterien *Yersinia pestis*, slog millioner af mennesker ihjel på tværs af kontinentet og efterlod varige spor i samfundet, økonomien og kulturen. Det var en krise af hidtil uset omfang, hvor både rig og fattig blev ramt, og hvor hele byer og samfund forsvandt fra landkortet. Dens betydning oversteg langt de umiddelbare dødstal og banede vej for grundlæggende ændringer i hele Europas udvikling.

Pandemiens oprindelse

Den Sorte Død opstod sandsynligvis i Centralasien, hvorfra den begyndte sin lange, destruktive rejse mod Europa via de vigtige handelsruter, herunder Silkevejen. Den blev formentlig spredt af mongolske hære og handelskaravaner, og i 1347 nåede pesten Europa gennem havnebyen Messina på Sicilien.

Her havde handelsfolk fra østlige egne – muligvis fra Krim – bragt sygdommen med sig ombord på deres skibe. Fra Sicilien spredte sygdommen sig hurtigt gennem hele Europa, herunder Italien, Frankrig, England, Tyskland, Spanien og Skandinavien, og i løbet af få år havde den nået de fjerneste hjørner af kontinentet. Skibenes rotter, der var bærere

af pestbakterien via deres lopper, spillede en afgørende rolle i spredningen. Når rotterne døde, søgte lopperne nye værter blandt menneskene, hvilket resulterede i en nærmest eksplosiv smitte. Den tætte befolkning i middelalderens byer og manglen på basal hygiejne gjorde det muligt for sygdommen at sprede sig med stor hast og intensitet. De ringe sanitære forhold og befolkningens manglende forståelse af smitteveje bidrog til, at epidemien bredte sig ukontrolleret.

Symptomer og sygdomsforløb

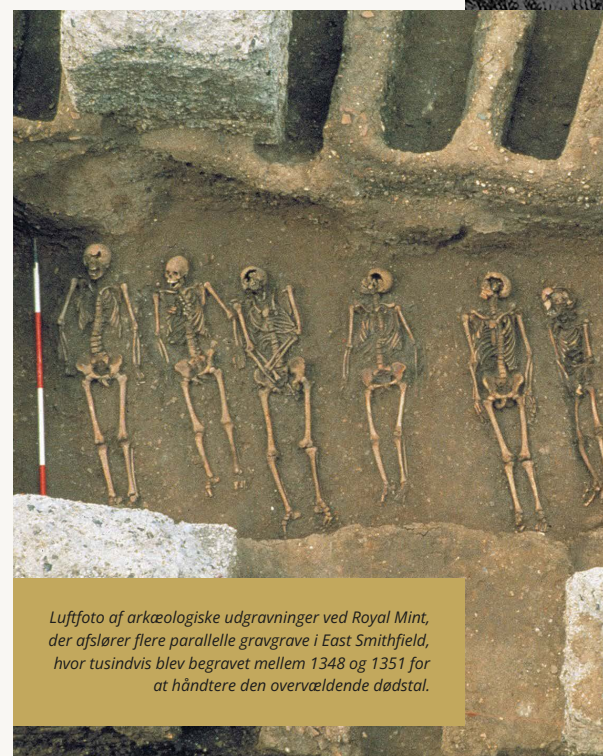
Den Sorte Død kunne manifestere sig i tre former: byldepest, lungepest og blodforgiftning (septikæmisk pest). Den mest almindelige form, byldepesten, viste sig ved høj feber, voldsom hovedpine og smertefulde hævede bylder (buboner) i lymfeknuderne, ofte i armhuler, lyske eller hals.

Bylderne blev blå-sort, hvilket gav pesten sit navn, og patienterne døde ofte inden for tre til fem dage. Lungepesten, som angreb åndedrætssystemet, var endnu mere smitsom og kunne dræbe på under 48 timer. Septikæmisk pest var den mest aggressive og næsten altid dødelig, hvor patienten døde i løbet af få timer uden tidligere symptomer. Mange døde i stor smerte, og familiemedlemmer flygtede fra hinanden af frygt for smitte. Læger og præster turde ikke hjælpe, og sygepleje blev næsten umulig. Byerne stank af død og forfald,

og massebegravelser blev nødvendige. Det var en tid, hvor menneskelige relationer blev sat på prøve, og samfundet opløstes i kaos.

Katastrofale konsekvenser

Pandemien havde rystende konsekvenser for hele det europæiske kontinent. Skøn varierer, men det anslås, at mellem 25 og 50 millioner mennesker – svarende til 30-60% af Europas befolkning – mistede livet. I nogle områder var dødeligheden endnu højere, og enkelte landsbyer blev fuldstændig udslættet. Det økonomiske liv gik i stå, da produktionen brød sammen og hele arbejdsstyrker forsvandt.

Luftfoto af arkæologiske udgravninger ved Royal Mint, der afslører flere parallelle gravgrave i East Smithfield, hvor tusindvis blev begravet mellem 1348 og 1351 for at håndtere den overvældende dødstal.

Inspireret af Den Sorte Død var Dødedansen, eller Danse Macabre, et allegorisk motiv om dødens uundgåelighed og universalitet, som var et almindeligt maleritema i senmiddelalderen.

Jordbrug, handel og håndværk blev ramt, og mange byer oplevede en dyb recession. De sociale konsekvenser var ligeledes dramatiske. Manglen på arbejdskraft gav dem, der overlevede, større forhandlingskraft, og det førte i nogle områder til begyndelsen på lønarbejde og bedre vilkår for bønder.

Det gamle feudale system blev gradvist svækket, og samfundets magtbalancer begyndte at forskyde sig. Samtidig skabte katastrofen stor psykologisk uro, og forestillinger om verdens undergang vandt frem blandt befolkningen.

Samfundsmæssige ændringer

Den Sorte Død ændrede det europæiske samfund fra bunden og skabte rystelser, som kunne mærkes i generationer.

Den traditionelle opdeling mellem adel, kirke og bønder blev i stigende grad udfordret, og især de overlevende bønder og byboere opdagede, at de nu havde et forhandlingsgrundlag, som tidligere var utænkeligt.

Den drastiske reduktion i arbejdsstyrken betød, at jordejerne ikke længere kunne diktere forholdene ensidigt, og mange bønder krævede højere løn, mere frihed og forbedrede levevilkår. Dette førte i nogle tilfælde til opgør med feudalerne og udløste bølger af opstande og

sociale omvæltninger, blandt andet de berømte bondeoprør i England (Peasants' Revolt i 1381) og tilsvarende bevægelser i Frankrig og Tyskland i de efterfølgende årtier.

Disse bevægelser blev et varsel om en begyndende ændring i magtbalancen i Europa. Kirken, som tidligere havde været en uomtvistelig autoritet, oplevede et betydeligt tilidsfald, da dens præster i stort antal bukkede under for sygdommen og ikke kunne tilbyde åndelig vejledning eller trøst. I flere områder var kirkens manglende evne til at beskytte befolkningen et alvorligt slag mod

dens autoritet, og dette banede vejen for en gradvis sekularisering af samfundet. Denne svækkelse af den religiøse og aristokratiske autoritet skabte plads til nye tanker og ideologiske strømninger. En spirende individualisme begyndte at tage form, hvor mennesket ikke længere kun blev set som en del af en gudgiven orden, men som en aktør med egne muligheder og rettigheder.

Mange begyndte at sætte spørgsmålstegn ved de gamle institutioner og deres legitimitet, og nye samfundsmodeller blev overvejet og diskuteret af befolkningslagene.

I denne illustration, tilhørende en historiebog skrevet i 1340'erne af den franske krønikeskriver og digter Gilles de Meung, brænder indbyggerne i en by, der er ramt af pest, jøder, som blev beskyldt for at være årsag til sygdommen.

For eksempel begyndte universiteter og skoler at tage form i større omfang, ofte med støtte fra både fyrster og bystater, der så værdien i at uddanne en ny generation. Viden, læsefærdigheder og uddannelse blev i stigende grad betragtet som nødvendige værktøjer i en verden, der ikke længere kunne forstås og styres alene gennem religiøs dogmatik. Dette lagde kimen til den senere renæssance og humanisme, som i høj grad byggede videre på det intellektuelle tomrum og de samfundsmæssige skred, der opstod i kølvandet på pesten.

Samtidig begyndte nye former for politisk organisation at tage form. Byer og handelsguildes fik mere magt, og der opstod en begyndende dialog mellem herskere og befolkning om skatte, pligter og rettigheder. Den Sorte Død fungerede dermed som en historisk katalysator for omstrukturering af hele det sociale og politiske landskab i Europa, og dens indflydelse på samfundsudviklingen er ikke til at tage fejl af.

Religiøse og kulturelle følger

Religiøst blev Europa kastet ud i en bølge af bod, frygt og ekstremisme. Nogle grupper – især flagellanterne – mente, at pesten var en guddommelig straf og søgte at opnå tilgivelse gennem offentlige selvplaskninger og vandringer. Andre søgte syndebukke, og særligt jødiske samfund blev udsat for voldsomme pogromer, hvor tusindvis blev dræbt eller tvunget til at flygte. Kirken mistede tillid, men religiøsitet blev samtidig mere individuel og emotionel. Kulturelt havde pesten en dybtgående indvirkning.

Døden blev et centralt motiv i billedkunst, musik og litteratur. Danse macabre – billedserier, hvor døden danser med både konge, biskop og tigger – symboliserede pestens lighedsskabende kraft. Litteratur som Boccaccios "Decameron", skrevet midt under pandemien, gav stemme til tidens rædsel, men også til håb, liv og menneskelig fantasi. Kunsten blev både mørkere og mere personlig, og denne ændring lagde grundstenene for renæssancen.

Sankt Sebastian går i forberedelse til pestofrene, af Josse Lieferinxe, 1497-1499, via The Walters Art Museum.

Den Sorte Døds arv

Selvom Den Sorte Død efterlod en ødelagt og traumatiseret verden, blev dens arv langt mere kompleks end blot ødelæggelse og tab. Pandemien fungerede som en katalysator for dybtgående samfundsforandringer, der satte gang i udviklingen mod et mere åbent, fleksibelt og differentieret samfund. Nye ideer om menneskets rolle i verden, økonomiens organisering og samfundets opbygning begyndte langsomt at vinde frem.

Døden afspejlet i litteraturen

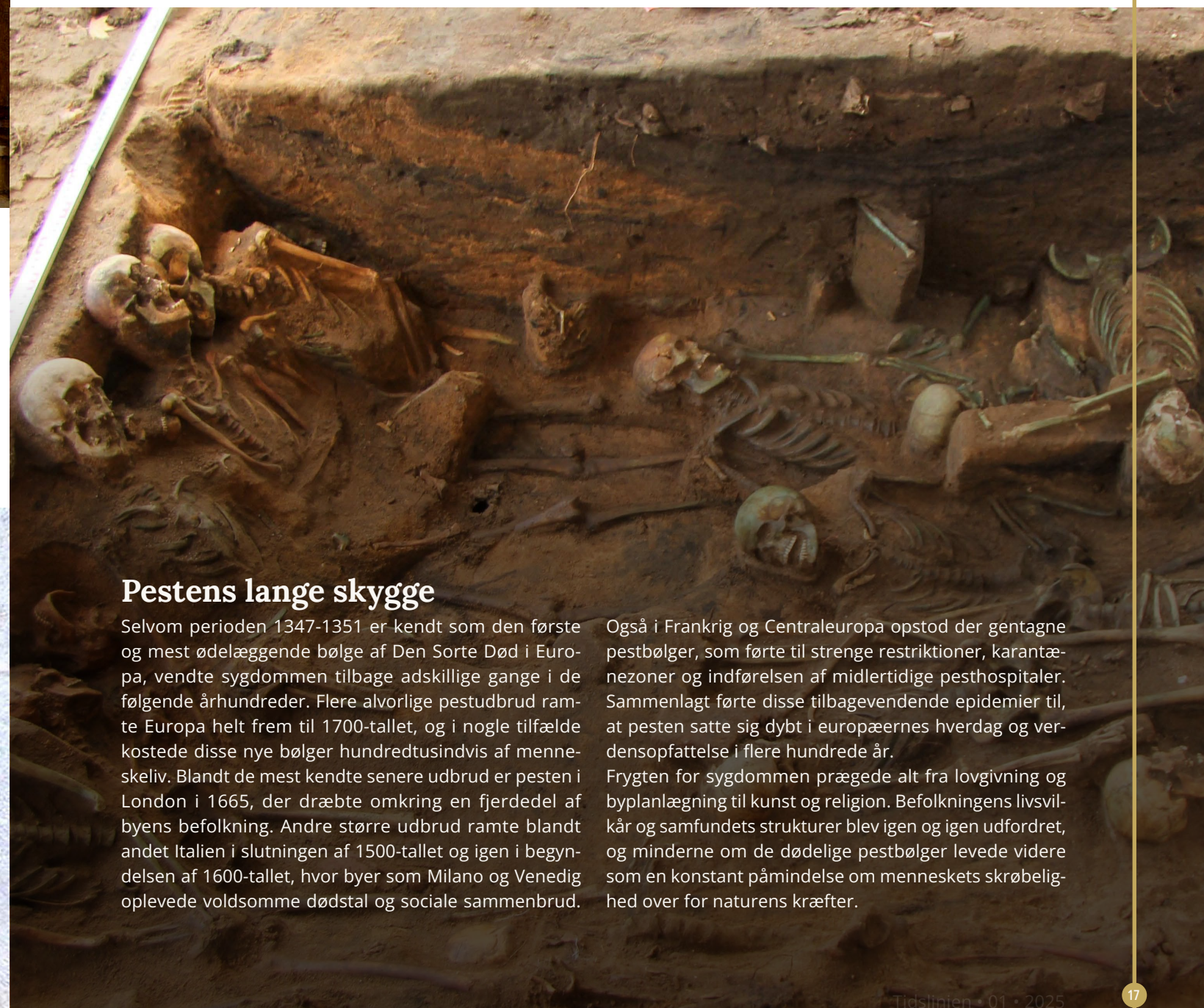
Dette manuskript blev malet i det 14. århundrede i Toscana, hvor næsten halvdelen af befolkningen bukkede under for sygdommen. Det er et lille billede fra en side i et middelalderligt kunstmanuskript og er fyldt med handling og detaljer. Dæmoner, forklædt som keruber, myrder folk nedenfor med bue og pil. Pilene symboliserer Den Sorte Død, som bringer kaos og død over Italiens befolkning. Pile dukker ofte op som metaforer i Bibelen og den græske mytologi, og denne anonyme kunstner trækker på den inspiration.

Det feudale samfunds struktur, som havde været fundamentet for middelalderens Europa, blev gradvist brudt ned, og der opstod grobund for et mere urbaniseret, mobiliseret og kommercielt orienteret samfund, hvor individuelle frihedsgrader og lokale beslutningstagere fik større spillerum. Nye sociale lag, især den fremvoksende middelklasse, begyndte at spille en stadig større rolle i byerne. Samtidig ændrede forståelsen af sundhed sig markant.

Selvom datidens lægevidenskab ikke havde kendskab til bakterier og smitteveje i moderne forstand, opstod der alligevel praktiske tiltag, der skulle vise sig at være afgørende for fremtiden. Karantæner blev indført i havnebyer, syge blev isoleret fra raske, og bevægelse mellem byer blev begrænset – nogle af de første eksempler på organiseret epidemikontrol. Myndighedernes håndtering af krisen førte til dannelsen af offentlige

sundhedsforanstaltninger, der i kommende århundreder blev videreudviklet og formaliseret. Disse strukturer blev sidenhen grundlaget for den moderne forståelse af folkesundhed og epidemihåndtering, og deres oprindelse kan spores direkte tilbage til erfaringerne med Den Sorte Død.

På et mere filosofisk plan markerer Den Sorte Død både afslutningen på middelalderens verdensbillede og begyndelsen på en ny epoke præget af oplysning, ny viden og menneskets stigende tro på egen fornuft. Erfaringerne fra pandemien skabte en øget bevidsthed om menneskelig sårbarhed og eksistensens skrøbelighed, men også om behovet for viden, organisering og samarbejde. Dens eftervirkninger kan spores langt ind i den moderne tid og minder os om, hvor udsatte – men også hvor modstandsdygtige og tilpasningsdygtige – vi mennesker er, når vi står overfor store kriser.

Pestens lange skygge

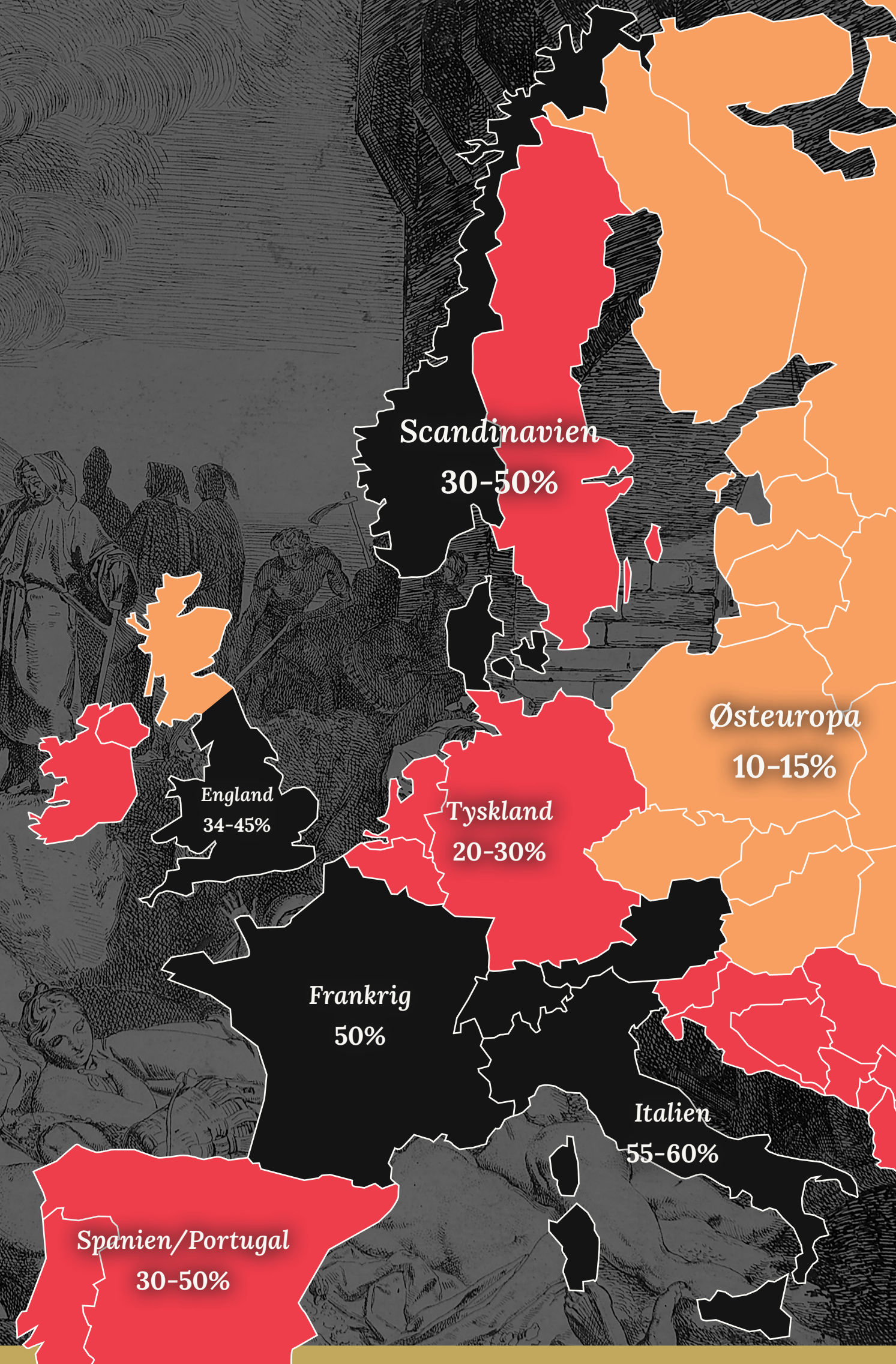
Selvom perioden 1347-1351 er kendt som den første og mest ødelæggende bølge af Den Sorte Død i Europa, vendte sygdommen tilbage adskillige gange i de følgende århundreder. Flere alvorlige pestudbrud ramte Europa helt frem til 1700-tallet, og i nogle tilfælde kostede disse nye bølger hundredtusindvis af mennesker. Blandt de mest kendte senere udbrud er pesten i London i 1665, der dræbte omkring en fjerdedel af byens befolkning. Andre større udbrud ramte blandt andet Italien i slutningen af 1500-tallet og igen i begyndelsen af 1600-tallet, hvor byer som Milano og Venedig oplevede voldsomme dødstal og sociale sammenbrud.

Også i Frankrig og Centraleuropa opstod der gentagne pestbølger, som førte til strenge restriktioner, karantænezoner og indførelsen af midlertidige pesthospitaller. Sammenlagt førte disse tilbagevendende epidemier til, at pesten satte sig dybt i europæernes hverdag og verdensopfattelse i flere hundrede år.

Frygten for sygdommen prægede alt fra lovgivning og byplanlægning til kunst og religion. Befolkningens livsvilkår og samfundets strukturer blev igen og igen udfordret, og minderne om de dødelige pestbølger levede videre som en konstant påmindelse om menneskets skrøbelighed over for naturens kræfter.

DØDSTAL UNDER DEN SORTE DØD (1347-1351)

Den Sorte Død ramte Europa med en voldsomhed uden fortilfælde. Fra 1347 til 1351 mistede op mod 50 millioner mennesker livet – svarende til mellem en tredjedel og halvdelen af hele kontinentets befolkning. Nogle områder blev næsten affolket, mens andre slap mildere. Effekterne varierede, men ingen lande gik fri. Kortet her viser, hvor hårdt de enkelte regioner blev ramt.

Kort fortalt:

Under den første bølge af pesten mistede store dele af Europa op mod halvdelen af befolkningen:

- **Italien, Frankrig og Spanien:** ca. 50-60% døde
- **England og Tyskland:** ca. 30-45% døde
- **Skandinavien:** 30-50% døde
- **Polen og Østeuropa:** under 15% ramte
- *I alt skønnes op mod 25 millioner europæere at være døde – svarende til ca. en tredjedel til halvdelen af hele kontinentets befolkning.*

KORT FORTALT

Den brune bisse ved fronten

WOJTEK

Under Anden Verdenskrig blev en syrisk brun bjørn ved navn Wojtek adopteret af polske soldater i Iran og officielt indskrevet som en menig i enheden – for at han kunne rejse med dem. Han blev hurtigt deres maskot, men senere deltog han faktisk i kamp – primært ved at hjælpe med at bære ammunition og artillerigranater under slaget ved Monte Cassino i Italien. Som hyldelse ændrede regimentet deres embleme til en bjørn, der bar en artillerigranat! Efter krigen boede Wojtek i Edinburgh Zoo indtil sin død i 1963.

Ad honorem et gloriam!

COLOSSEUM I ROM

Historie og arkæologiske fund

I denne artikel dykker vi ned i Colosseums historie – fra opførelsen under kejser Vespasian til gladiatorernes blodige kampe – og fremhæver nogle af de mest spændende fund, som er dukket op fra sitet, lige fra gladiatorudstyr til mønter og andre levn fra oldtiden.

Af: Renée Morsenen

Colosseum i Rom er ikke blot et ikonisk monument over antikkens storhed, men også en skattekasse af historier om gladiator-kampe, kejserlig pragt og de mange genstande, som er blevet efterladt i arenaens sand. Som verdens største antikke amfiteater har Colosseum gennemgået en fascinerende rejse fra romersk underholdningscentrum til ruiner og videre til genstand for moderne arkæologers undersøgelser.

Opførelsen af Colosseum (70–80 e.Kr.)

Byggeriet af Colosseum blev påbegyndt mellem år 70 og 72 e.Kr. under kejser Vespasians regerings-tid, og det blev fuldført omkring år 80 e.Kr. af hans søn og efterfølger Titus. Det enorme ovale amfiteater fik tilnavnet det Flaviske Amfiteater (latin: Amphitheatrum Flavium) efter Vespasians kejserdynasti. Ifølge antikke kilder blev Colosseum indviet med hele 100 dages festlege i træk som åbningsceremonie. Kejser Vespasian finansierede projektet

med krigsbytte fra det jødiske felttog i Judæa, idet han lovede at bruge skatten fra det besejrede Jerusalem til at bygge et amfiteater for folket. For at skabe plads til det nye bygningsværk lod romerne Neros enorme pragtpalads, Domus Aurea (Det Gylde Hus), og den kunstige sø ved siden af det jævne med jorden – et symbolsk skridt, der gav området tilbage til den romerske befolkning.

Colosseums dimensioner var imponerende selv med moderne øjne. Bygningen målte ca. 189 meter i længden og 156 meter i bredden, med en højde på omkring 48 meter op til øverste tilskuerplads. Det anslås, at der var plads til over 50.000 tilskuere ad gangen på tilskuerpladserne – næsten samme kapacitet som et moderne fodboldstadion. Amfiteatret åbnede i Titus' regeringstid med storslåede spil og forestillinger, og det forblev i brug som underholdningsarena i næsten 500 år. De sidste gladiatorkampe og dyrejagter fandt sandsynligvis sted omkring år 523 e.Kr., hvorefter Colosseum gradvist gik ud af brug som arena for offentlige shows.

Gladiatorkampe og spektakulære forestillinger

Colosseum blev hurtigt synonymt med romernes panem et circenses – "brød og skuespil" – dvs. gratis underholdning leveret af kejseren til folket. I arenaen udspillede sig et nøje iscenesat program af blodige og dramatiske begivenheder.

En dag i Colosseum var typisk et heldagsarrangement: Forestillingerne begyndte om morgenen med jagter på vilde dyr (såkaldte venationes), hvor eksotiske dyr som løver, elefanter eller bjørne kæmpede mod jægere eller mod hinanden.

Ved middagstid fulgte ofte offentlige henrettelser af dødsdømte forbrydere, der blev henrettet foran det store publikum som en del af underholdningen. Om eftermiddagen kulminerede programmet med gladiatorkampe – brutale dueller til blodig udgang mellem professionelt trænede gladiatorer, eller nogle gange iscenesatte rekonstruktioner af berømte slag fra historien.

Disse shows fandt sted uanset vejret; Colosseum var udstyret med et avanceret sejlssystem (velarium) betjent af flådesoldater, der kunne trække et kæmpe teltsejl over tilskuerpladserne for at give skygge for solen eller læ for regn.

Tilskueroplevelsen var intens og sanselig. Publikum på op mod 50.000 romere sad rangordnet efter samfundsklasse – med kejseren, senatorer og dignitarer tættest på arenaen og almindelige borgere højt oppe på de øverste rækker. Imens de spændte tilskuere fulgte kampene, sørgede arrangørerne for forfriskninger og underholdning.

Kejseren og magistraterne uddelte nogle gange gratis mad eller andre gaver til folkemængden for at vinde popularitet. Historikeren Cassius Dio beretter eksempelvis, at under indvielsesspillet kastede kejser Titus små trækugler ud til publikum fra sin kejserloge – hver kugle havde inskription om en præmie, som den heldige finder kunne indløse hos arenaens officials. Præmierne spændte fra madvarer og stykker tøj til værdifulde genstande som guld, sølv, husdyr og endda slaver. Disse kejserlige gave-regn gjorde lige så stort indtryk som selve kampene og demonstrerede kejserens generøsitet og magt. Colosseums forestillinger var i det hele taget kendt for deres overdådighed.

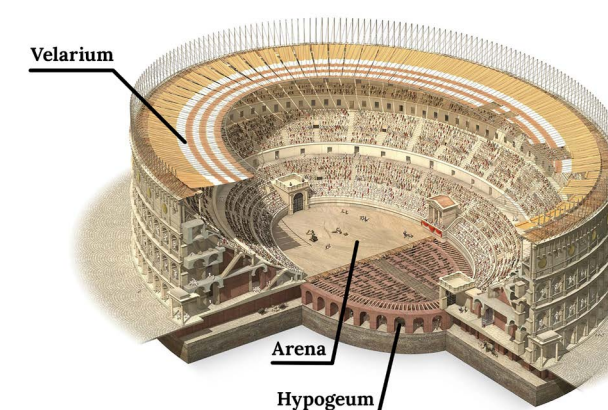
Antikke kilder beskriver, hvordan tusinder af dyr og gladiatorer kunne medvirke i løbet af en festival. Ifølge Cassius Dio optrådte hele 9.000 vilde og tamme dyr under de 100 dage lange åbningslege i 80 e.Kr. – et næsten ufatteligt antal, der vidner om omfanget af de romerske shows.

Romerne elskede også at blive overrasket: Colosseum kunne endda forvandles til en vandarena. Ved visse lejligheder blev arenaens gulv oversvømmet ved hjælp af sindrige kanalsystemer, så man kunne afholde søslag med rigtige skibe som et led i underholdningen. Kombinationen af eksotiske dyr, dødsensfarlige kampe og tekniske vidundere gjorde Colosseum til antikkens ultimative teater. Her fik folket den underholdning – og den forplejning

– som kejserne vidste, der skulle til for at holde ro og orden i imperiets hovedstad.

Fra storhed til forfald: Colosseum efter Romerriget

Efter Romerrigets kristning og nedgang begyndte Colosseums rolle at ændre sig. I takt med at gladiator-kampe blev forbudt og interessen for de brutale lege svandt, stod amfiteatret oftere tomt. Omkring 523 e.Kr. fandt den sidste registrerede kamp sted, og herefter ophørte Colosseum med at fungere som arena for offentlig underholdning. Men bygningen forsvandt ikke – den skiftede blot formål. I de følgende århundreder gennem middelalderen blev Colosseums vældige ruiner genbrugt og ombygget på forskellig vis.

Man indrettede simpelthen boliger og værksteder inde i de buede hvælvinger, og en tid havde en kristen munkeorden sit kloster inden for arenaens mure. Omkring 1200-tallet omdannede en magtfuld lokal adelsslægt, Frangipani-familien, Colosseum til en fæstning – de befæstede strukturen og brugte den som borg og tilflugtssted i Roms interne magtkampe.

Colosseums forfald tog til over tid, ikke mindst på grund af gentagne naturkatastrofer og menneskelig udnyttelse. Rom blev rystet af flere store jordskælv, som svækkede amfiteatrets struktur. Et særligt ødelæggende skælv i år 1349 fik den ydre sydlige del af Colosseums massive mure til at kollapse fuldstændigt.

Stenblokke af travertin og marmor væltede ned og lagde sig i dynger. I årtierne derefter så Roms indbyggere ruinen som et oplagt stenbrud: enorme mængder af det nedstyrtede byggemateriale blev fjernet og genbrugt som byggesten til nye paladser, kirker, hospitaler og andre bygninger rundt om i byen.

Denne plyndring forværrede Colosseums tilstand betydeligt, og yderligere mindre jordskælv samt årenes tand gjorde, at store dele af facaden og tilskuertribunerne forsvandt. Til trods for forfaldet stod Colosseums centrale konstruktion stadig tilbage som et symbolsk monument. I renæssancen og især i 1700-tallet begyndte man at værdsætte Colosseum som et historisk og religiøst monument, der burde bevares.

Den katolske kirke fik øjnene op for stedet som mulig martyrlokalitet. I 1740'erne erklærede pave Benedikt XIV arenaen for et helligt sted viet til minde om de kristne martyrer, som ifølge legenden havde lidt døden i Colosseum. Han opstillede et stort kors midt i arenaen og forbød yderligere nedrivning af sten fra ruinen. Denne indgriben markerede begyndelsen på Colosseums bevarelse for eftertiden. Op gennem 1800- og 1900-tallet gennemførte skiftende paver og myndigheder restaureringer og

sikringsarbejder, så ruinen ikke skulle bryde sammen. I dag fremstår Colosseum som Roms mest kendte vartegn – et sted hvor fortidens grusomheder og arkitektoniske bedrifter mødes. Hvert år på langfredag afholder paven en højtidelig fakkelprocession ved Colosseum som led i påskens ritualer, hvilket understreger amfiteatrets status som et kristent mindesmærke for de lidende og faldne. Årligt tiltrækker stedet millioner af turister og minder verden om Romerrigets imponerende ingeniørkunst og kulturelle arv.

Colosseum bliver ved med at fortælle os sine historier

Alfonsina Russo, direktør
Colosseum Archaeological Park

Arkæologiske udgravninger og fund fra Colosseum

I moderne tid har arkæologer udfoldet store bestræbelser på at udforske Colosseums hemmeligheder og bevare dets levn. Siden 1800-tallet har man udført udgravninger i og omkring arenaen, men særligt i de senere år er der gjort opsigtsvækkende fund takket være ny teknologi.

I 2021-2022 gennemførte et arkæologisk hold en omfattende undersøgelse af Colosseums underjordiske kloak- og drænsystemer ved hjælp af fjernstyrede robotter. Ekspeditionen gennemsgte omkring 70 meter af de mudderfyldte tunneller under arenaens gulv for at finde de genstande og efterladenskaber, der havde gemt sig der i næsten to årtusinder. Formålet var ikke blot at indsamle artefakter, men også at kortlægge Colosseums

Kort fortalt–Colosseum i Rom

Colosseum er verdens største antikke amfiteater og blev bygget i Rom mellem år 70-80 e.Kr. Det var centrum for blodige gladiatorampe, dyrejagter og offentlige henrettelser. I dag afslører arkæologiske udgravninger fascinerende spor fra livet i arenaen – fra gladiatorernes udstyr til mønter og personlige genstande tabt af publikum.

- **Bygget:** 70-80 e.Kr. under kejser Vespasian og Titus
- **Dimensioner:** 189 meter langt, 156 meter bredt, 48 meter højt
- **Kapacitet:** ca. 50.000 tilskuere
- **Sidste gladiatorkamp:** ca. år 523 e.Kr.

avancerede ingeniørarbejde – herunder de antikke hydrauliske systemer, som romerne brugte til at oversvømme arenaen og opføre spektakulære naumachiae (søslag) som en del af forestillingerne. Colosseum gemmer utvivlsomt stadig flere hemmeligheder, og efterhånden som udgravningerne fortsætter, øges vores forståelse af denne unikke arena.

Ved at udforske selv kloakkerne under arenaen og samle data fra tidligere undersøgelser, stykker nutidens arkæologer langsomt et mere detaljeret billede sammen af, hvordan Colosseum fungerede – både som ingeniørmæssigt mesterværk og som ramme om utallige personlige skæbner. Det antikke amfiteater står derfor ikke kun som en ruin af sten, men som et levende vidnesbyrd om Romerrigets kultur, hvis historier vi stadig afdækker lag for lag.

Arkæologernes anstrengelser bar frugt i form af en lang række fund, der giver et unikt indblik i livet i og omkring Colosseum i glansperioden. Blandt de genstande, som blev gravet frem fra afløb og jord under arenaen, var for eksempel:

- **Snacks fra publikum:** Frø og kerner fra frugter som figer, vindruer, brombær, meloner, kirsebær og ferskner samt spor af oliven og forskellige nødder. Disse levn viser, hvad publikum nød at spise under forestillingerne.
- **Mønter:** Over 50 bronzemønter blev opsamlet fra afløbene, sandsynligvis tabt af tilskuere i kampens hede. De fleste mønter stammer fra 200-400-tallet e.Kr. (den sene romerske kejsertid), hvilket giver et fingerpeg om Colosseums aktive brug i denne periode.
- **Terninger og småspil:** Flere spilleterninger af ben dukkede op under udgravningerne. Disse små terninger vidner om, at tilskuerne har tidsfordriv under forestillingerne – måske har romerne hygget sig med terningspil og væddemål på resultaterne af kampene mellem gladiatorer, mens de sad og så på.
- **Beklædningsrester:** Man identificerede endog fragmenter af tøj og udstyr fra oldtiden. I afløbet lå der jernsøm fra sandaler, små stykker læder og metalbeslag, som alt sammen stammer fra tilskuernes fodtøj eller bæltter og dragter.
- **Dyreknogler:** Et af de mest sigende fund var store mængder knogler fra dyr, der blev trukket ud af Colosseums afløb. Analyser viser knogler fra vilde dyr som bjørne og store kattedyr (for eksempel løver og leoparder) – de samme arter, som vi ved blev brugt i de dramatiske dyrekampe i arenaen.

Colosseum er mere end blot en ruin – det er et vindue til fortidens Rom, hvor arkæologiske fund konstant afslører nye detaljer om livet bag gladiatorernes kampe og tilskuernes oplevelser. Genstande, som stadig graves frem, minder os om, at historien om Colosseum fortsat skrives, og at vi endnu kun har set en brøkdel af de historier, arenaen skjuler.

I NÆSTE UDGAVE

Dronningen af Nilen og den sidste farao

HVEM VAR KLEOPATRA?

Hun var mere end bare et smukt ansigt. Bag legenden om Kleopatra gemmer sig en historie om magt, politik og skæbnesvangre alliancer, der ændrede verdenshistorien. Var hun den forførende dronning, romerske kejsere frygtede og begærede — eller en genial strateg og leder, der kæmpede for sit rige til det sidste?

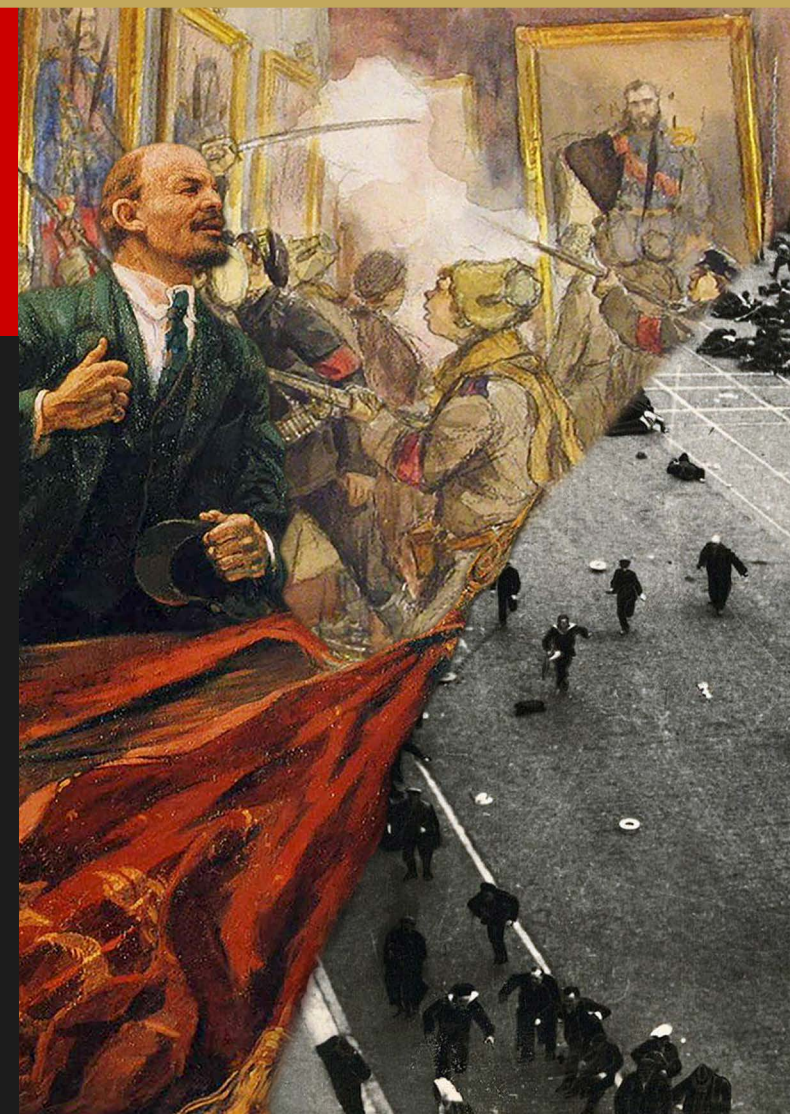
Tsarens endeligt

Den Røde Revolution

1917 – et år, der for altid ændrede verdenshistorien. Det russiske kejserrige vakler, folket sult, og utilfredsheden ulmer i gaderne. Midt i kaosset træder revolutionens mænd og kvinder frem – med løfter om frihed, lighed... og et opgør med eliten.

Men hvordan gik det så hurtigt? Hvordan kunne et flere hundrede år gammelt imperium styrte sammen på få måneder? Og var det virkelig folket, der fik magten – eller blev de blot brikker i et langt større spil?

I næste udgave, tager vi til Petrograds gader, bag Kremls mure og ind i revolutionens inderkreds. Vi ser nærmere på zarens fald, Lenins opstigning og den blodige vej mod det kommunistiske styre, der skulle præge hele det 20. århundrede.

Myter og mystik

Legenden om Kelpien

Langs tågede søbredder og under mørke, spejlblanke overflader gemmer der sig en af de mest ildevarslende skabninger fra den keltiske mytologi — Kelpien. En skikkelse klædt i skønhedens form, men født af dybets mørkeste hemmeligheder. Historier om den lokkende vandhest har i århundreder sat frygt i hjertet på både børn og voksne i det skotske højland.

Hvad afslører legenderne, og hvad kan de fortælle os om menneskets evige frygt for det ukendte?

TIDSLINJEN

Titel: Tidslinjen - Historiemagasin - udgivelsesnr. 01

Format: 215 × 310 mm

Antal sider: 28

Trykmetode: Offset

Farver: CMYK

Udgivelsesår: 03/31/25

Design og layout: Søren Georg Monberg Skøtt

Illustrationer: Søren Georg Monberg Skøtt

Redigering og billedbehandling: Adobe Photoshop

Layout og typografi: Adobe InDesign

Brugte skrifttyper: Lora & Open Sans

Tidslinjen.dk 99,95 kr.

5 701862 000935

15.05.25-13.07.25

Returuge 30